

Konceptet kult

Vad menar vi, Vad ser vi, Vad missar vi?

En studie i hur forskare och författare resonerar kring begreppet kult i texter som berör Yngre järnålder
med fokus på Uppåkra

Cecilia Malmbjer

Kandidatuppsats i Arkeologi

ARKK04

Institutionen för Arkeologi och Antikens historia

Lunds Universitet

Höstterminen 2013

Handledare: Fredrik Ekengren

Abstract

The purpose of this essay is to distinguish the different variables that together forms the concept of cult.

The focus lies on Uppåkra, both what has been found there, how this is interpreted, how Uppåkra as a place functioned and how this is understood by researchers and writers within the archaeological field. Books that have been in the spotlight of the discussions about Uppåkra are mainly the books in the so called "Uppåkra studies" that in detail describe and study the subjects that my essay concerns.

My goal is to, while performing a literature study by using as many sources of information surrounding this subject as possible, discover what it is that makes the researchers and writers consider an artefact or place as cult and look for the discussions surrounding this. The idea about cult needs to be questioned in order to be used in an appropriate and meaningful way.

After my research about which artefacts and places that often indicate cult I can see that my results shows that cult is connected to the actions executed by men and women in the past that they themselves frequently took part in, using certain instruments, in certain places and with certain rules. Some artefacts are considered to indicate cult more than others often due to the fact that these have been rare, imported from exotic places and perhaps mainly because they have been interpreted as this before.

Nyckelord: Kult, ritual, kulthus, centralplats, kontinuitet, kontext, sakral.

<u>Abstract.....</u>	<u>2</u>
<u>1. Inledning.....</u>	<u>4</u>
<u>1.1 Syfte.....</u>	<u>4</u>
<u>2. Teori och Metod.....</u>	<u>6</u>
<u>3. Material och avgränsningar.....</u>	<u>9</u>
<u>4. Forskningshistorik .....</u>	<u>10</u>
<u>5. Analys.....</u>	<u>12</u>
<u>5.1 Uppåkra – en inledande presentation om fyndplatsen och ”kulthuset” .....</u>	<u>12</u>
<u>5.2 Föremål från Uppåkra och hur de enligt forskare kopplas till kult.....</u>	<u>16</u>
<u>5.2.1 Tankar om form och material hos fynd i Uppåkra.....</u>	<u>21</u>
<u>5.2.2 Språkliga uttryck – exemplet ”Uppåkrabägaren”.....</u>	<u>22</u>
<u>5.3 Kult och kontext i Uppåkra.....</u>	<u>23</u>
<u>6. Resultat .....</u>	<u>24</u>
<u>7. Diskussion.....</u>	<u>27</u>
<u>7.1 Slutsatser.....</u>	<u>30</u>
<u>8. Käll – och Litteraturförteckning.....</u>	<u>32</u>
<u>Internetkällor.....</u>	<u>38</u>

1. Inledning

I forskning om yngre järnålder understryks ofta kult som ett viktigt begrepp med mycket mening och symbolik men inte lika ofta diskuteras eller problematiseras begreppet i sig.

I diskussioner om kult används inte sällan begreppet centralplats, det vill säga en plats som av forskare ansetts ha haft centrala funktioner. För att platsen ska kunna tillägnas titeln centralplats är det därför nödvändigt att en del kriterier uppfylls. Platsen i fråga ska, enligt forskare, bland annat varit hem för det som de klassificerar som rituella handlingar och haft en stark ekonomisk ställning genom ett omfattande kontaktnät som involverat närliggande platser och människor. Genom att begrunda hur faktorer samspelar på platsen konstruerar forskarna sina uppfattningar och förståelser för hur det dåtida samhället sett ut och fungerat. Många fler faktorer än dessa används i textkällorna för att definiera och motivera en centralplats vilket jag kommer återkomma till senare (Helgesson 2002: 18 och Svensson 2010: 73).

Begrepp, som bland annat makt och status, är inom diskussionen som rör kult, nära förankrade till varandra vilket jag kommer gå in på mer detaljerat nedan. Kort kan här nämnas att de komponenter jag beskrivit ovan anses signalera en centralplats och att en centralplats i sig tillkännager andra faktorer såsom makt och status som i sin tur kopplas till kult av många forskare.

I och med att kult berör så pass många olika faktorer samtidigt; område, tid, rum och mycket mer leder detta givetvis också till problem, problem som jag kommer diskutera i min uppsats.

1.1 Syfte

I min uppsats kommer jag utgå från Uppåkra som fallstudie och begrunda den materiella kultur från yngre järnålder som i källor tolkats som rituell eller kultisk. Mitt syfte är att granska det mycket omstridda begreppet kult främst med avsikten att förstå hur det används och conceptualiseras av forskare i sammanhang som rör Uppåkra som plats och vad som påträffats här. Min förhoppning är att, genom att försöka urskilja vilka element som forskare och författare anser sig signalerar kult, kunna detaljspåra vad det är som gör att de använder sig av just detta begrepp och på vilka argument de bygger sina uppfattningar.

Eftersom kult är ett begrepp som är ständigt återkommande i det material som berör yngre järnålder är det viktigt att förstå vilka beståndsdelar som ligger bakom påståendet när forskare använder sig av det.

Ämnet kult är i sig viktigt att ta upp eftersom detta inte är ett begrepp vi borde använda oss av lättvindigt då riskerna att läsaren misstolkar materialet som hittats och det som skrivits är stor om inte författare gör begreppet rättvisa. Om forskare förklarar begreppet genom att klarlägga vilka avgränsningar de har och klart beskriva sin ståndpunkt när de använder sig av det leder detta förhoppningsvis till att begreppet skänks mer rättvisa. Eftersom arkeologiämnet rör studiet av materiell kultur lovar studenter, forskare och författare därför också indirekt att tydliggöra både vad de ser till och vad de menar när de använder sig av detta begrepp (Goldhahn 2007: 4).

Ett stort problem som rör kult är att det ofta i texter antas ha en självklar betydelse och därför inte behövs diskuteras innan det används. Just på grund av detta har vi goda skäl att ställa frågor om kult för att skapa en förståelse av begreppet och inse vad konsekvenserna blir vid dess användande. På så sätt kan vi förhoppningsvis förhindra misstolkningar och förhastade slutsatser om de platser och den materiella kultur vi begrundar.

Jag skriver denna uppsats, inte för att i första hand ta reda på vad kult faktiskt är, utan snarare för att granska vilka ställningstaganden som presenteras av forskare och författare när de berör detta. Vilka faktorer och fynd samt varför just dessa anses viktiga i diskussionen om kult kommer jag också lägga tonvikt vid.

På min väg till att uppfylla detta kommer jag begrundat mitt insamlade material utifrån tre frågeställningar som lyder:

- ◆ Hur definieras och motiveras kult i forskningen och diskussionen om Uppåkra som plats och de fynd som påträffats där?
- ◆ Vilka kriterier utgår forskare ifrån när de klassificerar en artefakt eller plats som kult?
- ◆ Är argument som ställs upp i litteraturen som berör kult hållbara och relevanta utifrån vetenskapliga hållbarhets- och relevanskriterier?

2. Teori och Metod

Oxford dictionaries definierar kult som bland annat "a system of religious veneration and devotion directed towards a particular figure or object" (Uppslagsord Cult i www.oxforddictionaries.com). Denna definition indikerar att kult berör någon slags handling som ofta betraktas som religiös. Helena Victor argumenterar i dessa sammanhang för att kult ofta associeras med ord som bland annat "heligt" och "ceremonier", exempel från litteraturen som styrker detta påstående kommer jag återkomma till senare i min uppsats (Victor 2002: 63).

I litteratur som berör kult angriper också författarna flertalet olika sorters kult vilket i mitt tycke kan leda till en mer nyanserad bild av vad kult innefattar. Ett exempel på detta är *Officiell* eller *kollektiv kult* som enligt Berta Stjernquist skiljer sig ifrån den *privata* eller *individuella kulturen* på så sätt att det som offrats står som typ för olika grupper av samhället (Stjernquist 2001: 20). Kult kan alltså ses som någonting som alla människor i alla samhällsklasser sysselsatt sig med men på olika sätt, på olika platser och med olika rekvisita (Stolt 2001: 33).

Rituella handlingar är ett begrepp som ofta berörs i diskussionen om kult och som jag kommer använda mig av i min uppsats. En rituell handling rör, enligt flertalet forskare, offrande och deponeringar och karaktäriseras inte sällan som handlingar som ansetts ha utförts efter en speciell mall, på speciella platser och i speciella syften (Berggren 2010: 100).

Peter Habbe är en av de författare som framhåller att för att en handling ska anses vara rituell krävs det att aktören aktiveras. En handling utan en handlande människa som medvetet engageras bör därför inte ses som rituell (Habbe 2005: 39f). Rituella handlingar bör på grund av detta ses som gärningar som människan utför på ett eller annat sätt med olika hjälpmedel medan kult inbegriper olika former av dessa rituella handlingar. Kult blir därmed det samlingsord som forskare inte sällan använder för bland annat de handlingar som ägt rum och som ofta betraktas som speciella och rituella.

John C Barrett påstår att ritualer är mänskliga handlingar som vi måste försöka urskilja ifrån de andra handlingar som utförts som antagligen inte varit rituella. Han påstår här att arkeologins uppgift inte nödvändigtvis är att förstå exakt vilken betydelse de olika delarna av en ritual eller kult kan ha haft utan snarare att undersöka hur människor lyckades uttrycka sig på olika sätt med hjälp av föremål och handlingar för att göra sig förstådda (Barrett 1991:1 och 5f).

Jag har, efter att ha läst litteratur som berör kult och rituella handlingar primärt i serien Uppåkrastudier, förstått att diskussionen kring kult ofta är nära förankrad med den diskussion som forskare för om bland annat makt, status och centralplatser (Helgesson 2002: 9).

Forskare är inte eniga om exakt hur makt och status tog sig i uttryck under yngre järnåldern men ofta antas det att en hövding har styrt samhället under denna tid, vilket jag kommer återkomma till senare (Helgesson 2002: 10). Richard Grönwall menar på att makten, istället för att ha tillfallit en hövding, antagligen har fördelats över en grupp människor för att förhindra att samhället faller vilket han antar varit mer troligt om en individ fått stå som enskild makthavare. Han hävdar att statuspositioner ofta gick i arv och påstår därför att de som ansågs haft status under denna tid inte i sig hade mycket att göra med någon verklig makt utan mer faktumet att de blivit födda in i en familj som ansågs ha status (Grönwall 2010: 36). Hur makt och de med maktpositioner betraktats och kopplas till uppbyggnaden av det dåtida samhället diskuterar och problematiserar bland annat Bengt Söderberg. Söderberg anser bland annat att de eliter man talar om som suttit i en så kallad maktfull position ansågs speciella då de personligen tyckte sig kunna spåra sin härkomst till ett mytologiskt förflutet (Söderberg 2005: 32). Han kopplar här samman bland annat mytologi med kult och ser detta som en bidragande faktor till varför dessa människor ansågs besitta egenskaper som gjorde de mer lämpade till att ha makten. Det är utifrån detta därför viktigt att utgå från hur samhället såg ut och vilka som styrde det för att kunna närma sig en förståelse för rituella handlingar och hur de kan ha utövats.

De som forskare kallar centralplatser är ofta de platser som besuttit en framträdande position rent politiskt, ekonomisk med mera och som på grund av bland annat detta skiljde sig från hur övriga platser såg ut på denna tid (Helgesson 2002: 11). Under Yngre romersk järnålder antas dessa centralplatser etablera sig i samhället och de hade ofta både omfattande bosättningar och ett betydande stort fyndmaterial. Centralplatserna styrdes, enligt många forskare som sagt av en så kallad elit och som Bertil Helgesson väljer att kalla för stormannaklassen. Det verkar vara på stormannaklassens initiativ som centralplatser grundades och vidmakthölls då personerna i ledning troligen varit inflytelserika och därför kunde knyta andra platser och människor till sig (Helgesson 1998: 22f). Centralplatser, eller ”rikedomscentra” eller ”hövdingagård” som de också kallas i texter, har alltså enligt forskare gemensamt att de haft betydelse och funktioner utöver det vanliga vilket jag kommer återkomma till i min diskussion om Uppåkra (Helgesson 2002: 15 och Larsson & Hårdh 1998: 7).

Ännu ett begrepp som bör diskuteras när det gäller kult är Agency som är ett begrepp som forskare använder för att beskriva tanken om att människan varit kapabel till att agera efter eget bevåg och verka individuellt utanför gruppen. Eftersom kult ofta anses beröra handlingar som dåtidens människor utfört berör det samtidigt tanken att människan redan på denna tid varit handlade, tänkande och aktiv. Detta är viktiga ställningstaganden som leder oss till att få en djupare förståelse av vilka funktioner som samspelat samt konsekvenser dessa haft på människor och platser (Rudebeck 2006:11).

Med bakgrund av det jag diskuterat ovan är det viktigt att betrakta kult som någonting som bör demonteras och tolkas ingående och kontinuerligt genom läsandet och skrivandets gång. I och med detta är det nödvändigt att vi utgår från ett hermeneutiskt perspektiv när vi skriver, och läser texter som rör kult. Ett hermeneutiskt perspektiv går i kort ut på att vi, under tiden som vi tolkar det material vi har till vårt förfogande, går tillbaka för att begrunda den fakta vi redan gått igenom i ett försök att bättre förklara det vi hittat (Backman et al. 2012: 322ff). I och med att kult är ett omstritt begrepp krävs det att vi konstant värderar, omvärderar, går tillbaka och funderar över vad de nya perspektiv vi funnit kan tillföra i diskussionen.

Genom att studera materialet kan jag förstå att de tolkningar som forskare gör av till exempel kult, centralplatser och rituella handlingar bygger på, som jag kommer återkomma till, tolkningar av liknande platser och materiell kultur. 1934 upptäckte Bror-Magnus Vifot Uppåkra och ända sedan dess har platsen, som i forskning tolkats som en centralplats, fortsatt grävas ut. Forskare tycker sig se liknande mönster på olika platser som varit aktiva under samma tidsperiod vilket gör att de därför lutar sig mot tolkningar av de platser som antas haft liknande funktioner. Ju fler jämförelser som görs desto mer information borde vi rimligtvis kunna utvinna (Stjernquist 1998: 4 och Hårdh 2003: 72).

John C. Barrett skriver att forskarnas utgångspunkt har mycket att göra med hur begreppen kult och ritual sedan berörs och hävdar starkt att objektet och händelsen i sig är stumt och att det är vi som ger det mening och betydelse. Han framhåller vidare att vi inte kan betrakta handlingar, platser och artefakter som att de i sig kan säga någonting till oss utan de kräver att vi tolkar dem (Garwood et al. 1991: xi och Barrett 1991: 1 och 6). Detta leder alltså, som Åsa Berggren också påpekar, till att våra ståndpunkter och teoretiska utgångspunkter står helt centralt för hur våra tolkningar av hur kult ser ut och hur vi väljer att studera materialet (Berggren 2009: 43).

Postprocesuella arkeologer påstår att det inte bara finns ett sätt att avläsa en handling för att nå en förståelse av vad som skett här vilket jag håller med om helt och hållet. Vi skapar

en förståelse utifrån våra personliga förutsättningar och våra frågeställningar färgas utifrån den subjektiva bild vi själva skapar av det förflutna. En forskares åsikter är bara en av de möjliga ståndpunkter i denna dynamiska diskussion. Det vi läser i texterna som berör kult borde i och med detta som belägg inte ses som en sanning utan snarare som ett förslag på hur vi kan förstå och förklara de spår av handlingar vi tycker oss kunna se (Rudebeck 2000: 51). Många forskare anser i dessa sammanhang också att det är viktigt att vi studerar artefakterna vi hittar för att förhindra att vi tolkar allt som vi inte helt förstår oss på som ritualer eller kult (Karsten 1994: 22 och Goldhahn 2007: 1).

I mitt arbete har jag gjort en diskursanalys om Uppåkra där jag problematiserar, undersöker och utvärderar faktorerna som samverkar på platserna genom att utgå från material skrivet om Uppåkra, framförallt publikationer från serien Uppåkrastudier. Uppåkras omfattande fyndmaterial, hur det bör tolkas och hur det kan kopplas till platsen och dess funktioner beskrivs i stor detalj i det material jag har utgått ifrån.

3. Material och avgränsningar

Jag har utfört en litteraturstudie med avsikten att diskutera hur forskning om Uppåkra berör begreppet kult i förhoppning att urskilja vilka faktorer som forskare ser till då de använder sig av detta begrepp.

Svagheter i mitt urval är bland annat att eftersom jag inte studerar hur andra vetenskaper berör begreppet leder detta eventuellt också till att jag inte får en lika heltäckande bild som jag annars hade fått.

Det urval jag gjort i mitt arbete har att göra med att jag inte har tid att beröra hur kult har betraktats i alla tider och på alla platser, därför har jag valt att undersöka mina problemformuleringar utifrån material som berör yngre järnålder i Sydsandinavien.

Kult är ett brett begrepp och eftersom det är svårt att veta hur brett det egentligen är leder detta till att avgränsningar är nödvändiga. Mina avgränsningar kan möjligen också leda till att ett långtidsperspektiv, som ibland kan ha varit nödvändigt, inte ges i sin helhet. Ett exempel på detta är de så kallade kulthusen som, i alla fall som begrepp, har en längre tradition än den som kommer diskuteras i denna uppsats. I detta fall finns det antagligen företeelser och faktorer som lett fram till varför de såg ut som de gjorde i yngre järnålder men hur det kommer sig har jag inte tid eller plats att beröra.

Mitt material innehåller både textkällor som problematiserar begreppet kult och även sådana som beskriver fyndplatser och material på ett deskriptivt sätt utan större problematisering. Det publicerade material som jag utgått från och som berör kult spänner från 1989-2012, vilket leder till att jag förhoppningsvis får en klarare bild av begreppets innebörd och hur det har tolkats över ett bredare tidsperspektiv. De forskare jag framförallt lutar mig på i min analys är Birgitta Hårdh, Bertil Helgesson och Lars Larsson som bland annat i serien Uppåkrastudier publicerat mycket information om Uppåkras material, historik och hur detta kan tolkas.

4. Forskningshistorik

I forskningen kring kult och rituella handlingar i yngre järnålder har en del diskussioner varit mer tongivande än andra. En av de frågor som ligger i fokus i diskussionen är att forskare försöker urskilja sakrala (heliga) från profana (vardagliga) handlingar och föremål vilket har behandlats av bland annat Stjernquist (Stjernquist 2001:20).

Ritualers funktioner, vad de innebär och hur man bäst avläser de går Peter Habbe ingående igenom i sin bok *Att se och tänka med ritual – kontrakterande ritualer i de isländska sagorna*. Han påstår här bland annat att vi måste förstå rituella handlingars karaktärsdrag för att på så sätt kunna urskilja de från andra handlingar som inte bör ses som rituella (Habbe 2005: 39f). Ritual står även i fokus i boken *Plats och praxis: studier av nordiska förkristen ritual* där författare som bland annat Kristina Jennbert och Catharina Raudvere diskuterar begreppet från olika synvinklar och i detalj går in på hur ritualerna kan ha gestaltats i denna tid (Raudvere et. al 2002).

Begrepp som varit centrala i forskningen kring kult är bland annat, som jag redan nämnt; centralplats. Redan på 1990-talet ansågs diskussionen kring centralplatser intressant och tongivande för arkeologer vilket den fortfarande betraktas vara. Resonemang om centralplatser och dess betydelse diskuteras djupgående ibland annat i serien Uppåkrastudier som jag nämnde ovan (Hårdh & Larsson 2007: 7).

Makt är ännu ett begrepp som ofta berörs i diskussioner om kult, centralplatser och föremål som enligt många forskare pekar på prestige. Bengt Söderberg (2005) är som jag nämnt en av de som begrundat hur detta begrepp spelade in i samhället. Diskussionen som vidrör hur makten har gestaltat sig och att centralplatserna mest troligt kan ge oss mycket information om den dåtida samhällsstrukturen berörs av författare som Bertil Helgesson (2002), Lars Larsson och Birgitta Hårdh (1998) och många fler.

Kult anses enligt många författare vara förknippat med rituella handlingar och på grund av detta anser forskare att vi måste, i den arkeologiska diskussionen kring artefakter och hur de bör tolkas, begrunda ritualen i dess rätta kontext för att få ett så korrekt svar som möjligt (Berggren 2010: 99 och 113). Att kult är kopplat till rituella handlingar är alltså många författare eniga om och tanken att de ofta bör kopplas samman med religion och tro är en av de tankar som bland annat Helena Victor för fram (Victor 2002: 63). Berggren hävdar i denna diskussion att forskares syn på religion ofta får stå centralt för vad de sedan väljer att lägga för betydelse i begreppet (Berggren 2010: 60).

Berggren tar även upp att det är både föremålet och fyndsammanhanget som spelar in i om vi tolkar arkeologiska fynd som att de blivit offerade eller ej. Hon påstår också att ofta görs en bedömning av vad föremålet inte är snarare än vad det är vilket har att göra med, som jag kommer återkomma till i min analys, att forskare ofta drar slutsatser om att föremål bör tolkas som offer om de inte anses vara boplats-, grav- eller försörjningsartefakter (Berggren 2010: 44 och Berggren 2009: 35).

Ytterligare en diskussion som varit central inom forskning har varit om hur/om man kan spåra och studera kult materiellt vilket bland annat Åsa Berggren diskuterar i sin bok *Med kärret som källa* där hon också ingående studerar hur rituella handlingar definieras i forskningen. Hon frågar sig till exempel här hur vi kan se att någonting är offerat eller ej och hävdar att ett sätt att spåra kult och rituella handlingar genom materiell kultur är att se på gravmaterial eftersom detta material ses som ett resultat av en rituell handling; en begravning (Berggren 2010: 13 och 45).

Om rituella handlingar bör betraktas som bestämda och reglerade eller ej är också mycket omdiskuterat bland forskare. Charlotte Brysting Damm för en diskussion som berör att ritualer bör betraktas som icke statiska och att denna variation som sker i handlingarna kan urskiljas i det arkeologiska materialet vi finner (Brysting Damm 1998: 44).

Det som skrivits om hur forskare anser att dåtidens människor utfört det som till synes verkar vara religiösa handlingar har varit omfattande. Anne Carlie, precis som många andra forskare, anser att vi inte kan vara helt säkra på att det vi tycker oss se verkligen är sanningen (Carlie 2009: 20). Den materiella kulturen anses alltså ofta vara någonting som ska tolkas som meningsskapande och värt att studeras och en av de många författare som för fram dessa argument är Berggren (Berggren 2010: 13 och 124).

Ett perspektiv som ofta behandlas i sammanhang som rör kult och ritualer är det handlingsteoretiska som berör att tolkningen av det vi hittar är spår av handlingar. Berggren är

en av de många författare som erkänner att hon använder sig av denna tanke när hon i sina texter bearbetar material som rör kult och rituella handlingar (Berggren 2010: 45).

Några av de övergripande tendenser och riktningar jag finner i diskussioner om kult anser jag vara att kult bland annat tycks beröra handlingar, religiösa eller ej, som utförts med fasta eller icke statiska regler, i ett speciellt men skiftande syfte.

5. Analys

I stycket nedan förklaras och analyseras Uppåkra med hjälp av den forskning om yngre järnålder som berör kult och rituella handlingar. Både det kända ”kulthuset”, platsens ställning och fynd som påträffats här diskuteras. De fynd som jag valt att presentera i mitt analysstycke är några av de som har haft en betydande roll i forskningen om Uppåkra och som lett forskare till att de tycker sig förstå platsen och dess betydelse bättre.

En förståelse av en centralplats som Uppåkra innebär i sig också en förståelse av dess omgivning, kontakter samt samhället i stort under denna tid.

5.1 Uppåkra – en inledande presentation om fyndplatsen och ”kulthuset”

Uppåkra är en plats i sydvästra Skåne som har blivit tolkad som en centralplats bland annat på grund av dess långa kontinuitet som sträcker sig över cirka tusen år. Vetskap om den långa kontinuiteten på platsen antas i sig av många forskare kunna bidra med mycket information om hur dess position i dåtidens Skåne såg ut, inte minst då man betraktar den varierande materiella kultur som påträffats. Uppåkras utbredning är inte fullkomligt känd eftersom området ännu inte blivit helt utgrävt men det är beräknat till att omfatta ungefär 40-50 hektar (Stjernquist 2001: 20 och Helgesson 2002: 45). Under Vikingatiden ser forskare att platsen utnyttjats mest och Uppåkra kan vid denna tid haft en befolkning på runt tusen personer.

2001 påbörjades en omfattande utgrävning av en byggnad som av forskare blev tillskriven särskild karaktär och kom att kallas ”kulthuset”. Efter detaljerade utgrävningar kunde arkeologer konstatera att de takbärande stolparna varit av en dimension som fick de att tro att byggnaden måste varit väldigt hög samt att huset varit 13 meter långt (Uppåkra arkeologiska center 2012: 2f). Då forskare förstod att huset var mindre än de normala

boningshusen under denna tid trots de överdimensionerade stolphålen samt att den hade breda väggrännor och tre ingångar gjorde detta att de övergav funderingar om att detta skulle kunna vara ett ”vanligt hus” (Larsson & Hårdh 2006: 177). Efter utgrävningar av det så kallade kulthuset kunde forskare se att det varit ombyggt minst sju gånger och de kunde även konstatera att ingångarna och härden varit placerad på samma ställe efter alla dessa rekonstruktioner. Detta konsekventa val av placering tyder i sig på någonting som bland annat forskare som Larsson och Hårdh anser gör huset speciellt (Larsson & Hårdh 2006: 181).

Hans Göthberg och Frands Herschend har ställt upp ett antal kriterier som måste uppfyllas för att ett hus ska anses vara ceremoniellt betydelsefullt. Exempel på detta är att det ska förekomma föremål som i dessa sammanhang anses vara speciella till exempel glas, vapen eller guldgubbar. Vidare ska föremål som vanligtvis kopplas till vardagen inte påträffas och byggnaden ska påvisa att den har lång kontinuitet och särskiljer sig från de övriga hus under järnåldern på platsen (Andersson 2001: 72ff). Mats Anglert påstår att de rituella byggnaderna under järnåldern dessutom har haft flertalet funktioner samtidigt vilket däremot är svårt att avgöra huruvida detta stämmer eller inte, vilket jag kommer återkomma till senare (Anglert 2006: 170). Faktumet att fynden som forskare antar blivit offrade här i kombination med husets storlek har gjort att de ofta drar slutsatsen av att detta varit ett så kallat kulthus (Larsson & Hårdh 2006: 181). Under romersk järnålder, ungefär samtidigt som kulthuset har byggts, verkar det också ha skett en ökad import av artefakter till Uppåkra som har tolkats ha hört till olika slags ritualer. Viljan att offra mer och större mängd varierande föremål verkar ökat, rimligtvis för att människorna nu hade ett hus som stod där i syfte av detta (Kaliff 2006:138).

Uppåkra som plats är spännande inte bara på grund av dess långa kontinuitet utan även för dess tjocka kulturlager, gynnsamma läge och att det verkar som att boplatsen varit sammankopplad med en våtmark som kallas Gullåkra mosse. Platserna kan ses som knutna till varandra då forskare kan urskilja att aktiviteterna på de båda platserna verkar vara samtida vilket indikerar att mossen kan spelat stor roll för Uppåkra (Stjernquist 1998: 4f). Föremål som är deponerade i Yngre romersk järnålder påträffas framförallt i våtmarker eller i sjöar påstår Helgesson vilket kan ses som ett bevis på att Gullåkra mosse, där man bland annat hittat spjutspetsar, har varit platsen där Uppåkra deponerat sina föremål. Kanske har det till och med varit så att Uppåkraboplatsen blivit placerat där den ligger på grund av att mossen låg där (Helgesson 2002: 60 och Hårdh & Larsson 2007: 96). Berta Stjernquist skriver att för att kunna göra en så rättvis analys av hur aktiviteterna sett ut på platsen som möjligt måste vi begrunda föremålen i detalj. De föremål som har deponerats har antagligen haft olika

betydelse för dåtidens människor och deponeringarna av dessa torde rimligtvis utförts på varierande sätt. Vi bör därför, som Stjernquist diskuterar, även tolka dessa föremål och handlingar på olika sätt (Stjernquist 2001: 20).

Någonting som många forskare är eniga om är att Uppåkra som plats och dess funktioner, som till exempel dess omfattande hantverk, har haft betydelse men exakt hur stor betydelse den haft är ännu omstritt (Larsson & Hårdh 1998: 7). I och med att arkeologer funnit artefakter på olika ställen runt om i Sverige som är tolkade till att varit tillverkade i Uppåkra ger detta ofta en tanke om att Uppåkra betytt mycket för en betydande region men forskare är som sagt inte eniga om hur stor roll Uppåkra egentligen haft för det omgivande samhället (Helgesson & Stjernquist 2001: 153).

Uppåkra som fyndplats blev av ytterligare intresse för arkeologer då tanken om att centralplatser som denna antagligen kunde tillhandahålla oss mycket information om den dåtida samhällsstrukturen (Larsson & Hårdh 1998: 7). Ett av de exempel som styrker detta påstående är det omfattande kamhantverk som påträffats under utgrävningar i Uppåkra. På grund av dess stora omfång har många forskare dragit slutsatsen att det troligtvis funnits en stor efterfrågan på dessa kammar. Vidare har forskare som bland annat Helgesson hävdats att om denna mängd skulle kunna produceras måste det också ha funnits ett specialiserat och organiserat hantverk på platsen vilket i sig styrker tanken om att Uppåkra haft en betydande ställning (Helgesson 2002: 52).

1996 inleddes detektorundersökningar på området vilket ledde till påträffandet av åtskilliga tusen fynd av karaktär som av forskare antogs var någonting utöver det vanliga. På Barbaricum-utställningen på Lunds historiska museum kan man beskåda Uppåkrifynden som påträffats under utgrävningar och några av dessa kommer beskriva mer ingående senare.

Det ytfyndsmaterial man funnit i Uppåkra består till viss del av smycken av brons, sländtrissor och glaspärlor (Larsson & Hårdh 1998: 12). De fynd man funnit i matjorden verkar vara av tämligen homogen karaktär över hela det hittills utgrävda området (Stjernquist 2001: 20). Över 30 000 föremål av bland annat guld, silver och brons har påträffats på Uppåkraboplatsen men den allra största fyndkategorin funnen här är djurben och keramik. Trots att fokus i källtexter ofta tenderar att ligga på de fynd som beskrivs som vackra och unika visar dessa fynd på att boplatsen definitivt har haft en mer vardaglig karaktär också (Uppåkra arkeologiska center 2012: 2 och Helgesson 2002: 51). Hårdh och Larsson anser att de flesta fynd från Uppåkra är enkla men snyggt gjorda men däremot verkar de flesta inte ha används som så kallade prestigegåvor åt hövdingar och andra människor i statuspositioner (Hårdh & Larsson 2007: 70).

Helgesson påpekar att Uppåkras prägel som plats blir av två olika karaktärer då han särskiljer de deponeringar som betraktats som krigsbytesoffer med de som han kallar mer fredliga till exempel smycken. Carlie är en annan författare som här nämner keramikkarl och bitar av slaktade djur att vara av så kallad "fredlig natur" och som hon och andra antar lagts ner som gåva till gudarna. Hur pass väl denna uppfattning stämmer med verkligheten kan diskuteras eftersom vi inte kan veta vilka diagnoser vi kan ställa på artefakten (Carlie 2009: 226 och Helgesson 1998: 21).

Flera författare, bland annat Larsson och Hårdh, är eniga om att Uppåkraboplatsen har fått en särställning med stor makt i området under järnåldern, redan något århundrade efter Kristus, men att fynden inte har varit av särskilt stor mängd utan snarare av speciell kvalitet (Larsson & Hårdh 1998: 13). Stjernquist skriver att det skett stor import till Uppåkra vilket leder forskare till att tro att Uppåkra troligen haft ett brett kontaktnät. Detta leder i sin tur till att många som studerat Uppåkra tror att det bör ha funnits någon slags hierarki i samhället då en ledare knutit dessa kontakter till sig på ett eller annat sätt. Att det krävts ett mycket välorganiserat samhälle för att kunna upprätthålla detta är någonting som många forskare också håller med om med bakgrund av de ovanstående påståendena (Larsson & Hårdh 1998:9). Helgesson påpekar även att de så kallade stormännen verkar ha lagt viss ära i att råda över fungerande centralplatser och behålla de på samma ställe under en längre period vilket leder till tanken att det antagligen varit viktigt för det ledande skiktet att skapa bra kontakter för att upprätthålla positionen av platsen de själva hjälpt till att bygga (Helgesson 1998: 23). För att lyckas med att styra en plats krävs alltså makt vilket kunde utövas på olika sätt enligt Helgesson, bland annat genom att sätta olika platser i beroendeförhållande till en själv, hota folk till att lyda eller övertala de på olika sätt (Helgesson 2002: 10). För att få makt måste man kunna bevisa att man bör betraktas som mäktig vilket rimligtvis skett genom att ställa sig över andra människor i samhället på ett eller annat sätt.

Uppåkras läge i landskapet beskrivs i många av källorna som ytterst gynnsamt då det ligger bra till rent kommunikativt vilket leder till att forskare tror att det rimligtvis har varit lätt att ta sig hit och härifrån. I och med detta anser många forskare att import och export till och från platsen varit lätt att åstadkomma (Andersson et al. 2001:108). Uppåkra som plats har alltså, enligt många forskare, varit mycket involverad i både köpandet och säljandet av varor vilket är ytterligare en av de faktorer som betraktas vid diskussioner som rör centralplatser (Larsson & Hårdh 1998: 17). Genom att begrunda till exempel glasmaterialet som framkommer i Uppåkra kan Hårdh konstatera att det existerat kontakter i Uppåkra med kontinenten (Hårdh & Larsson 2007: 64). Eftersom forskare vet hur glaset såg ut på denna tid

på kontinenten kan slutsatsen att det glas som hittats i Uppåkra som ser ut på detta sätt är importerat därifrån.

Platsen måste också haft en viss anknytning till agrarsamhället skriver Stjernquist, antagligen eftersom författare ofta anser att det inte fanns så stora chanser till att ha så pass omfattande jordbruk på centralplatser som var tvunget för att kunna mätta sin stora befolkning (Helgesson 1998: 23). Uppåkra anses därför antagligen inte varit helt och hållet självförsörjande som plats under sin långa aktivitetstid dels på grund av att platsen troligen varit beroende av agrara närliggande platser men också på grund av att man förmodligen varit bunden till angränsande platser för deras tillgångar av råvaror som bland annat järn (Helgesson 2002: 51f).

Uppåkras blomstrande period som centralplats når troligen sitt slut i slutet av 900-talet då den verkar tappa mycket i betydelse och ställning i området och även den betydelse som den haft rent kultiskt. Den materiella kultur som tidigare uppvisats ändrade nu karaktär till att vara av annat material och utseende, ett mer typiskt för en skånsk by, vilket forskare anser vara ett tydligt tecken på att platsens betydelse nu minskat (Anglert 1998: 41).

5.2 Föremål från Uppåkra och hur de enligt forskare kopplas till kult

Berggren hävdar att det är forskarnas personliga utgångspunkter som står som grund för hur de uppfattar ett fynd (Berggren 2009: 43). Vilka element, material, platser, företeelser med mera de väljer att se som rituellt kopplade är alltså högst beroende av vad de själva tycker är intressant och vilka samband de förväntar sig att se.

I litteraturen som berör föremål från yngre järnåldern som av forskare anses signalera kult ägnas det speciellt mycket uppmärksamhet åt en del artefakter och fynd bland annat statyetter, brakteater och guldgubbar (Helgesson 2002: 26f). Jag kommer i detta avsnitt ta upp en del av de fynd som varit mest framträdande i forskningen om Uppåkra och varför de anses vara det.

De fynd som har påträffats på Uppåkraboplatsen är bland annat en hel del brakteater som har blivit en ledartefakt för centralplatser under järnåldern, detta på grund av att de ofta hittas vid de platser som tolkas som centralplatser. Dessa artefakter har alltså hittats på centralplatser, tolkats till att vara typiska för centralplatser vilket sedan har lett till en tanke att brakteater signalerar centralplats och att en centralplats signalerar brakteater. Med detta sagt finns det många olika fyndkategorier som är representerade på de platser som anses vara

centralplatser men som inte för den sakens skull anses vara föremål förknippade med prestige och kult (Stolt 2001: 31).

Figur 1. (Foto: Bengt Almgren, LUHM, www.uppakra.se)

Brakteaterna är små hängen av guld med olika slags dekor och som ofta i texter förknippas med makt. De olika dekorena på guldbrakteaterna kan, enligt Hårdh, ge oss en inblick i dåtidens människors trossystem vilket även antas vara gällande för de så kallade guldgubbarna (Hårdh & Larsson 2007: 27f och 54).

Guldgubbar är (Se figur 1), för många forskare, en vanligt förekommande men spännande fyndkategori på centralplatser. De är gjorda av guldfoliebleck, är minst fem millimeter och upp till fyra centimeter och förekommer i flertalet olika dekorer (Ratke & Simek 2006: 259).

Guldgubbar får inte sällan stå som exempel då forskare talar om hur samhället kan ha sett ut på denna tid med anledning av att många forskare tolkat dessa som att de kan fungerat som tempelpengar, ett slags betalningsmedel, för att få ta sig in i de byggnader som betraktats som speciella eller heliga (Helgesson 2002:145). Guldgubbarnas betydelse är trots detta inte riktigt självklar men eftersom de ofta förekommer i stolphål som enligt forskare tillhört byggnader av speciell karaktär, tolkar de ofta dessa som offrade (Larsson 2006: 146).

Både guldbrakteater och guldgubbar ses som, på grund av vad man tror de använts till och att de anses offrade, starkt kopplade till det utövande av kult som skedde under yngre järnåldern. På de platser guldgubbar påträffas brukar forskare dra slutsatsen att det här legat en byggnad som fungerat som boplatsens centra (Helgesson 2003: 60). Carolina Stolt påpekar att guldgubbar är den artefakt som allra oftast kopplas till sakralt kungadöme vilket antagligen bottnar i, som jag nämnde ovan, att de påträffas där forskare anser boplatsens centra varit och antagligen platsens överhuvud bott (Stolt 2001: 32). Precis som guldgubbar och guldbrakteater har tolkats indikera att det legat en hallbyggnad på platsen, tolkas även glasskärvor betyda detta (Andersson 2001:78).

Figur 2. (Foto: Bengt Almgren, LUHM, www.uppakra.se)

När det så kallade kulthuset i Uppåkra grävdes ut hittades inte bara guldgubbar utan även bland annat en bägare (se figur 2) som fått mycket uppmärksamhet i de texter som skrivits om Uppåkra och dess fyndmaterial (Ödman 2003: 92). Bägaren är gjord av kopparlegering med inslag av både guld- och silverband. Dekoren föreställer både djur och människor och bägaren är ungefär 16.5 centimeter hög (Hårdh 2004: 52f). ”Uppåkrabägaren”, som den brukar kallas, beskrivs ofta i texterna som berör den som ett spektakulärt och unikt fynd (Hårdh 2004:88).

En av de tolkningar som brukar göras av ”Uppåkrabägaren” är att den föreställer de dryckeskärl som Valkyrior bar (Larsson & Hårdh 2006: 180). De så kallade Valkyriorna har påträffats som fragment av fynd i Uppåkra och har tolkats avbildade kvinnor i nordisk mytologi som räcker fram dryck i bägare som liknar Uppåkrabägaren till fallna hjältar i Valhall (Larsson & Hårdh 1998: 19). På de gotländska bildstenarna avbildas också ofta en kvinna med ett kärl vilket lett forskare till att tro att det kan vara möjligt att den ska föreställa en valkyria. Att dessa bägare anses likna Uppåkrabägaren i kombination med att den påträffades i det så kallade kulthuset har detta ofta lett forskare till tolkningen att denna

Fig 3. (Foto: Bengt Almgren, LUHM, www.uppakra.se)

bägare bör anses helig (Larsson & Hårdh 2006: 180).

Skålen, som påträffades tillsammans med bägaren (se figur 3), ansågs också av forskare vara ett utmärkande fynd. Skålen är av glas och diametern är cirka 16.5 centimeter (Stjernquist 2004: 104 och 109).

Larsson och Hårdh påstår att bägaren och skålen är medvetet nedlagda bredvid varandra samtidigt och att det troligen anlades ett nytt lergolv ovanpå efter detta vilket ger en tanke om att man antagligen ansåg att dessa var speciella och att man ville beskydda och gömma dem. De framhåller vidare att ceremonier som innefattat dryck på ett eller annat sätt har varit rituellt kopplade under yngre järnålder och antagligen varit någonting som de med högre maktposition, det vill säga de som bodde i huset, ägnade sig åt (Larsson & Hårdh 2006: 180).

Hårdh och Larsson påpekar att bägaren och skålen på grund av att de är funna i kulthuset indikerar att när gäster kom besök till det så kallade kulthuset bör det varit dessa man skålade i för att hälsa dem välkomna (Hårdh & Larsson 2007: 45). Hårdh och Larsson påstår också att kulthuset varit viktigast för människorna på platsen under 400-600 e.kr. mycket på grund av att de fynd man tolkats som viktigast, bland annat bägaren och skålen, härstammar från denna tid (Hårdh & Larsson 2007: 26).

Fynd jämförs ofta med varandra som jag tidigare i uppsatsen gått igenom och ett exempel på detta är den behornade figur som tolkats att föreställa Oden och som har påträffats både i Uppåkra och på Tissø (Stolt 2001: 32 och Helgesson 2002: 60).

Odenfiguren kopplas ofta till kult i forskningen på grund av att religion och kult är nära förankrad och många vill se dessa som sammankopplade. Så kallad Odenkult existerade troligen i denna tid i Uppåkra påstår Anders Andrén (1998). Han leds till denna tolkning bland annat på grund av de nedskrivna berättelser som handlar om hur Oden läkte kungen Ragnas Lodbroks son Sigurds sår som han fått i strid. I texterna står det berättat att Oden förde Sigurd till en stad i närheten av slätten Ullåker där den stora striden tagit plats, en stad som forskare tror kan ha varit Uppåkra. På grund av detta verkar det rimligt att det borde förekommit en viss dyrkan av Oden i Uppåkra anser Andrén (Andrén 1998: 28f). Faktumet att denna statyett är funnen här anser Helgesson leder till en förståelse av att Uppåkra varit en viktig plats rent religiöst under yngre järnålder (Helgesson 2002: 60).

När forskare skriver om fynd som blivit avsiktligt förstörda, som till exempel lans- och spjutspetsar som påträffats i Uppåkra, är en av tankarna som följer att dessa blivit böjda och därefter offrade i ett speciellt syfte som en del av ritualen (Helgesson 2002: 58) De sönderböjda vapnen leder till en tolkning av kult i sig eftersom själva böjandet ansetts varit en del av någon slags ritual. Här påstår Larsson och Hårdh att det var viktigt att medvetet förstöra och döda dessa vapen på samma sätt som man förstört och dödat de arméer som ägt och stridit med dessa. Dessa spjut- och lansspetsar har påträffats både högt upp och längre ner i kulturlagret nära det så kallade kulthuset (Hårdh & Larsson 2007: 46f). I samband med dessa böjda vapen har det också påträffats både ben från människor och djur vilket leder forskare

som bland annat Larsson och Hårdh till att tro att dessa djur och människor antagligen varit offerade. I och med dessa tankar anser de att det inte finns någon tvekan om att kulthuset har ansetts vara ett tempel med kultiska funktioner då det ligger precis i närheten av dessa deponerade föremål (Larsson & Hårdh 2005: 181).

Andra fynd som diskuteras i dessa sammanhang är de så kallade silkärnen som också påträffas i de kontexter som anses rituella och är allmänt tolkade till att kan ha använts för att ha rökelse i eller för att förvara rusningsdrycker i inför ceremonier. Exakt vad de kan ha använts till är ännu omtvistat bland forskare men ytterligare en tolkning är att de kan ha spelat

en roll i hanteringen av metall (Lindeblad & Pettersson 2009: 121). Som jag nämnde ovan anser många forskare att dryckeskärl och ceremonier som inkluderat drickande av olika slag har signalerat hög status, på grund av bland annat Valkyriornas antagna roll samt tolkningen av Uppåkrabägaren och skålen. Dryck anses av många forskare ha lika hög status som vapen tros ha haft då både vapen och dryckeskärl verkar varit frekvent offerade och leder till att dessa tolkas att ha haft en speciell betydelse (Grönwall 2010: 36).

Figur 4. (Foto: Bengt Almgren, LUHM www.uppakra.se)

Fyndet av en lejonliknande figur omslingrad av två ormar, som forskare gett namnet Helge (se figur 4), är ett uppmärksammat fynd på grund av bland annat de tolkningar man gjort av den: att den ska föreställa ett djur från den nordiska mytologin (Helgesson 1999: 192ff).

Även här kan dras paralleller mellan religiösa tankar och de fynd man påträffar vid utgrävningar som forskare vill ge en religiös stämpel.

Ytterligare ett observerat fynd funnet i Uppåkra är det så kallade "Uppåkrähänget" som när boken "Artefakter och arkeologiska ting – en bok om föremål ur ett arkeologiskt perspektiv" skrevs år 2000 inte hade någon känd parallell men som när boken "Järnålderns Skåne – samhälle, centra och regioner" kom ut 2002 hade det hittats en jämlike i ett hänge i Ryssland (Hårdh 2000: 21 och Svensson 2001: 247).

En fyndkategori som är vanligt förekommande vid utgrävningarna i Uppåkra är dräktspännen (Hårdh & Larsson 2007: 18). Som exempel kan den så kallade relieffibulan nämnas som är ett av de spännen som anses ha varit ovanliga under yngre järnålder

(Helgesson 2002: 103). Eftersom det påträffats så pass många fibulor och dräktspännen i Uppåkra kan de användas för att förstå boplatsens kontinuitet som jag nämnde tidigare och den mängd fibulor som hittats här beskrivs som unikt och enastående. Näbbfibulor utan nål har till exempel påträffats i stor mängd på Uppåkraboplatsen, någonting som Hårdh påstår kan peka på att de gjorts obrukbara på detta vis för att kunna användas i rituellt syfte (Helgesson 2002: 47 och 175). Näbbfibulor brukar inte vanligtvis vara föremål som forskare anser signalerar kult i sig men eftersom de är av så stor mängd och att nålen är borttagen så ger detta forskare en tanke av att platsen antagligen varit speciell och haft ett omfattande hantverk på denna tid samt att detta är ett exempel på materiella spår som signalerar kult (LUHM, Utställningskatalog 1998: 48).

Hårdh och Larsson påstår att genom att se till fyndmaterialet som uppträder här visar detta tydligt på att Uppåkra fungerat som ett religiöst centrum. (Hårdh & Larsson 2007: 26). Helgesson påpekar att de släkter som tidigare antagligen fått stå mall för makt och status byttes ut när de tidiga statsbildningarna började formas, i fördel för de som hade råd med prestigeföremål och som därmed kunde knyta människor till sig. Eftersom dessa grupper varierade, säger Helgesson, antar forskare att det även måste varierat inom vilka föremål som bör betraktas som så kallade prestigeföremål (Helgesson 2002: 32). I och med detta är det lätt att förstå att det var den tidens bestämmande makt som också bestämde vad som ansågs vackert, värdefull och kult.

Föremål är tillverkade av någon och åt någon och vårt jobb i studerande av dessa artefakter är att fundera ut vad tanken att syftet med tillverkandet och brukandet av föremålet kan ha varit (Helgesson 2002: 37).

5.2.1 Tankar om form och material hos fynd i Uppåkra

Föremålen som författare ofta kopplar till kult, status och ritualer beskrivs ofta i texterna som exklusiva och faktumet att många av dem också är välbevarade gör att många forskare betraktar de som speciella (Helgesson 2002: 62).

Det talas mycket om material och dekor av artefakterna för att närma sig en förståelse av vad föremålet betytt för dåtidens människor. I många fall, bland annat när den så kallade Uppåkrabägaren har tolkas, letar författarna efter paralleller med andra föremål som kopplas till status genom att titta på formen på bägaren och dess material (Hårdh 2004: 61).

Anledningen till att artefaktens material studeras av forskare beror bland annat på att det kan

ge en insyn i vad artefakten har använts till och om den bör betraktas som praktisk eller ceremoniell (Nilsson 2001: 89f).

Helgesson nämner att termen ”centralplatsindikerade fynd” ibland används som en synonym för fynd som kopplas till status och påstår också att dessa oftast består av bland annat importföremål samt vapen och föremål gjorda av ädelmetaller (Helgesson 2002: 21 och 23).

Ett av de material som av flertalet forskare har kopplats till makt och rikedom är guld (Hårdh & Larsson 2007: 27). Guldet har alltså som material en anknytning till kult och status i sig enligt många forskare och begrepp som dessa bekräftar sig själva om och om igen då aristokraten troligen använde sig av guld för att uttrycka status vilket ledde till att det behövdes status för att kunna knyta guldföremål till sig (Hårdh 2003: 69). Hårdh skriver också att brons fått ersätta guldet i offrandet så fort bronset blivit någonting som ansågs mer ovanligt i samhället. I och med detta verkar det snarare vara vetskapen att materialet är sällsynt och inte själva materialet i sig som signalerar kult och gör det speciellt (Stolt 2001: 33). Ett föremål ska alltså anses vara någonting utöver det vanliga för både dåtidens människor och för oss nu för att räknas som rituellt. Forskare anser som sagt ofta att till denna kategori hör artefakter som man inte tror tillhört vardagen, det vill säga artefakter som förknippas med begravning, boplatz eller försörjning (Berggren 2009: 36).

Storleken på föremålet kan också ha någonting att göra med om det anses offrat eller ej påstår Hårdh och Larsson och hävdar att vissa föremål ibland ses som deponerade eftersom de räknas vara för stora för att råka ha tappats där (Hårdh & Larsson 2007: 26).

Det tongivande i diskussionen kring kult leder mig till att tro att det ofta är det visuella intrycket som styr våra uppfattningar, det vill säga: Är det vackert? Glänser det? Är det välbevarat? En tolkning av föremål är inte lättare att närma sig trots detta eftersom vi aldrig med säkerhet kan veta om artefakter varit bruksföremål eller om de haft en symbolisk betydelse (Nilsson 2001: 89f).

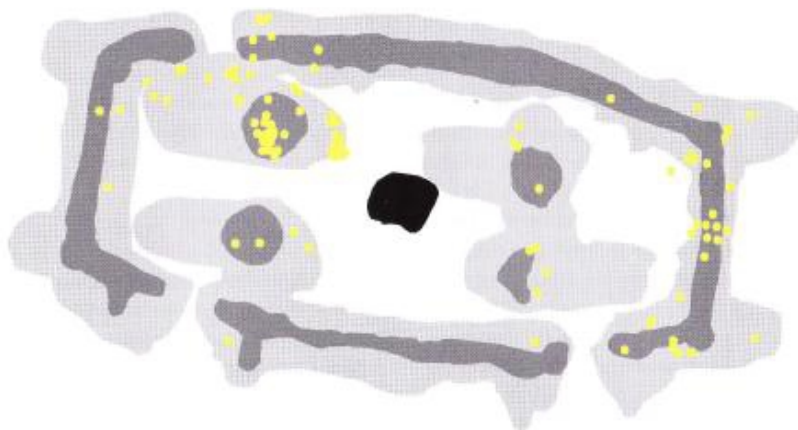
5.2.2 Språkliga uttryck – exemplet ”Uppåkrabägaren”

Kort vill jag här nämna att det verkar som att föremålet i fråga ofta beskrivs i bestämd form när det kommer till de som blivit kopplade till prestige och makt. Ett exempel på detta är ”Uppåkrabägaren”. Genom att ge hänget detta namn får forskare och författare det att låta som att denna är ensam i sitt slag och därmed speciell. Trots detta sätt att behandla materialet

på så lägger forskare ofta, som jag nämnt tidigare, tonvikt på att försöka dra paralleller mellan föremål och platser. Med bakgrund av detta verkar både artefakter som anses unika i sitt slag men även de som påminner om andra liknande artefakter ge forskare tyngd i sina påståenden om kult och prestige.

5.3 Kult och kontext i Uppåkra

Som jag redan nämnt är hur forskare påträffar den materiella kulturen starkt förknippad med hur de sedan tolkar detta. Eftersom guldgubbarna hittills alltid har påträffas i stolphål eller rännor så påstår många forskare att endast genom att begrunda spridningsmönster se att de antagligen varit offrade och med andra ord kan ses som föremål för kult (Hårdh & Larsson 2007: 44). Ett spridningsmönster över guldgubbarna i kulthuset i Uppåkra visas nedan.

Figur 5. (Watt 2004: 169)

På liknande sätt förklarar Stjernquist koncentrationer av glasskärvor och att de ofta påträffas vid hallbyggnader, dess kontext ger oss här också en tanke om hur de bör betraktas (Helgesson 2002: 56). Kontexten anses alltså viktig för att förstå föremål och Hårdh påpekar att om inte föremålets historia är känt så tillför den ingen verklig information till oss (Hårdh 2000: 19). Återigen är det här viktigt att poängtera att föremålet i sig inte säger någonting utan det är vi som ger det mening.

Vid utgrävningar mäts fynden in när de hittas och ges en fyndkontext. Kontexten i sig har också att göra med hur omrörda lagrena på platsen är och de artefakter som påträffas i ploglagret bör därför räknas som ett så kallat "lösfynd" eftersom vi inte kan veta med säkerhet var i kulturlagret det ursprungligen legat (Larsson & Hårdh 1998: 11 och Helgesson 2002:

43). Åsa Berggren hävdar att vi måste studera de saker vi hittar och se det som en enskild kulturell kontext för att förstå de (Berggren 2009: 46). Genom att separera de på detta sätt kan vi få ut mer information utan att kontaminera våra tolkningar genom att blanda ihop saker och tolkningar som kanske inte nödvändigtvis hör ihop.

6. Resultat

Efter att ha hanterat min insamlade data kan jag urskilja en del resultat utifrån de problemformuleringar jag ställde upp i början.

Kult kan ses som ett begrepp som motiveras med hjälp av föremål, handlingar och platser som i sin tur blivit motiverade av liknande föremål, handlingar och platser (Helgesson 2002: 10). Kult motiveras också ofta med hjälp av forskares personliga åsikter och definieras genom att se till bland annat platsens kontinuitet eller föremålets material. Kulthus motiveras till exempel på grund av dess storlek som i denna tid var någonting utöver det vanliga samt de fynd som påträffas här (Larsson & Hårdh 2006: 181). Vissa artefakter, material, platser med mera kopplas ofta till status och makt, begrepp som ofta används i diskussionen om kult (Hårdh 2003: 69). En tanke om att dekoration som har med saker vi inte förstår eller som vi tycker oss kunna koppla till religion är ytterligare en indikation på kult för många forskare (Görman 1989: 41).

Omständigheter kring föremål och platser som för forskares och författares tankar till kult är, som jag beskrivit, varierande. Föremålet i fråga kan ha varit nytillverkat och oanvänt vid tillfället som det deponerades vilket kan betyda att det tillverkades i detta syfte men det finns även fall där forskare anser att saker är använda och förstörda i rituella syften som får de att anta att dessa varit föremål för olika kultiska händelser (Hårdh & Larsson 2007: 46f). Föremål som anses vara ovanliga, sällsynta eller importerade får också ofta forskare att begrunda dessa som att de har använts rituellt eller att de bör betraktas som kultiska. Vissa forskare anser att ett föremål är för stort för att vara tappat och därför måste detta vara medvetet offrat på platsen (Hårdh & Larsson 2007: 26).

Det tongivande i texterna ligger därmed ofta i det visuella, det vill säga hur föremålet ser ut och inte på att förklara och problematisera föremålet och dess betydelse. I diskussionen kring kult lutar man sig ofta på ett jämförelsematerial men det är absolut nödvändigt att vi studerar varje plats och artefakt i sin egen kontext för att kunna förstå de och dess betydelse (Hårdh 2003:72).

Kult förekommer ofta i samma mening som religion och ritual men detta kan vara missvisande då vi inte äger sanningen utan endast tolkningar. Begrepp som dessa bör väldigt sällan ses som synonyma med varandra utan att problematisera dem, då konsekvenserna av detta kan leda till att en tolkning som många hänvisar till kan betraktas som fakta som inte ifrågasätts i den mån den borde. Kult som begrepp bidrar alltså både till förståelse och förvirring.

Kult kan vara av både sakral och profan karaktär och många forskare anser att vi måste studera föremålet i detalj och i dess rätta kontext för att vinna en förståelse av detta (Stjernquist 2001: 20). På grund av att fynden påträffas där de gör motiveras kult alltså också genom kontexten och var de påträffas (Habbe 2006: 93).

Flertalet forskare anser att föremål som kopplas till boplots-, gravmaterial eller försörjning inte är kultiska föremål men att de föremål som inte kan placeras i någon av dessa kategorier bör ses som att ha tillhört kult eller olika rituella handlingar. Detta i sig betyder att många forskare anser att dessa föremål alltså bör ses som en kategori för sig (Berggren 2009: 36). Tanken om att vi bör studera artefakter är också viktig eftersom vi inte med säkerhet kan veta om de artefakter vi hittar har lagts ner som sakrala eller profana och vi vill förhindra, i största mån möjlig, att tolka allt som ritualer och kult (Karsten 1994: 22 och Goldhahn 2007: 1).

Handlingen i sig ses som kult men även resultatet, det vill säga både ceremonin kring fyndet och fyndet i sig. Kult är också någonting som absolut ska ses som subjektivt och mångtydigt då utövaren och tolkaren skapar denne symbolik. Det är vi som lägger mening i vad kult är och i och med detta finns det också en risk att vi för cirkelresonemang om varför en artefakt bör tolkas som kultisk eller rituell: för att denna till exempel indikerar centralplats vilket leder till att en centralplats indikerar dessa sorters föremål.

I och med att en av mina problemformuleringar berör att jag begrundar de argument som ställs upp finner jag det nödvändigt att kort att förklara relevans- och hållbarhetsbegreppen:

Relevans berör kort hur logiskt giltiga argumentationer som forskare lägger fram är och hållbarhet handlar om hur relevanta argumenten är och om de tillsammans bygger upp en hållbar tes. Hållbarhet rör också om hur goda skäl vi har för att acceptera påståenden som ställs upp (Backman et al. 2012: 83ff).

Några av de argument som ställs upp av författare som jag anser bör begrundas utifrån relevans- och hållbarhetskriterier är till exempel att Hårdh påpekar att eftersom vi hittar så pass många näbbfibulor i Uppåkra där nålen är borttagen så har de använts för rituell bruk

(Helgesson 2002: 175). Det är logiskt att tro att dessa fibulor inte kunnat användas rent funktionellt men det är ingenting som säger att de för den delen har använts överhuvudtaget, alltså inte i ett rituellt syfte heller. Vi har däremot goda skäl att se detta som ett scenario som kan vara sant vilket gör hennes argument tämligen hållbart.

Hårdh påstår även att föremål kan antas vara sådana av prestige eftersom paralleller stämmer med artefakter från andra platser (Hårdh & Larsson 2007: 83). Dessa argument ställs upp och bygger på att vi som sagt litar på att de som dragit slutsatserna innan har haft rätt, vilket vi kanske inte i alla fall har något vetenskapligt belägg för att tro.

Ytterligare ett argument som forskare och författare tar upp i sina böcker är det som Helgesson och Carlie berör: att vissa artefakter bör ses som att vara av fredlig natur (Carlie 2009: 226 och Helgesson 1998: 21). Vi har ingen anledning att tro att de bör varit betraktade som att vara av varken fredlig eller krigisk natur av dåtidens människor bara för att vi i vårt nutida samhälle till exempel kopplar krig till vapen.

Helgesson påpekar också att de flesta deponeringar skett i våtmarker under yngre järnålder (Helgesson 2002: 60). Detta argument är inte heller hållbart eftersom det på flera ställen påpekas att många platser inte är helt utgrävda vilket rimligtvis leder till att vi inte heller kan säga någonting om någon procentsats i nuläget.

Anglert påpekar att rituella byggnader hade många funktioner vilket vi inte heller egentligen med säkerhet kan uttala oss om. Även om vi i dagens samhälle frånskiljer olika saker från varandra så betyder detta inte att de inte var sammankopplade eller användes för liknande ändamål i andra tider (Anglert 2006: 170).

Hårdh och Larsson påstår att de flesta föremål som hittats i Uppåkra inte varit så kallade prestigeföremål för någon slags överhet (Hårdh & Larsson 2007: 70). Detta kan vara svårt att veta eftersom, som Helgesson påpekar, dessa grupper som varit i maktfulla ställningar antagligen bytts ut efter hand vilket i sin tur borde betyda att de föremål som varit ansedda som sådana av prestige och status också varierat (Helgesson 2002: 32).

De argument och åsikter som jag tagit upp ovan kan ses mer som att bygga på ett önsketänkande i flera fall snarare än att de allihop bör anses hållbara och relevanta i den vetenskapliga diskussionen.

Kult var antagligen, som jag nämnt i min uppsats, någonting som alla människor i alla samhällsklasser sysselsatte sig med fast på olika sätt, på olika platser och med olika rekvisita (Stolt 2001: 33). Vi måste problematisera kult innan vi använder oss av detta begrepp eftersom föremålet eller platsen vi betraktar blivit en centralplats eller artefakt just på grund av

att vi betraktar de på ett visst sätt. Begrepp som kult, prestige och makt får endast syre och överlever genom att vi blåser liv i de om och om igen (Rudebeck 2000: 53).

7. Diskussion

Även om vissa författare vill bevisa att de handlingar vi kan tycka oss utläsa inte behöver botten i någon religiös uppfattning så bör dessa kultiska handlingar ha utförts i ett bestämt syfte vilket gör det nödvändigt att vi fortsätter problematisera och angripa vad kult och rituella handlingar kan ha betytt. Förhastade slutsatser om vad som bör anses vara rituellt, religiöst, vackert och unikt kan misstolkas vilket leder till att det som inte tolkas som kult kanske ses som alldagligt eller mindre vackert.

Genom att begrunda kontexten som handlingen sker inom kan vi också lättare urskilja om det är en separat rituell handling eller en rituell kontext där rituella handlingar brukar äga rum i som vi betraktar, hävdar Peter Habbe (Habbe 2006: 93). Detaljerade utgrävningar i till exempel kulthuset i Uppåkra kunde till exempel leda till att forskare fick information om att ingångarna och härden placerades på samma plats för varje ombyggnad och att det här antagligen skett ceremoniellt utövande i ett långtidsperspektiv (Larsson & Hårdh 2006: 181). Gränserna mellan individuell och kollektiv kult kan däremot vara svår att skilja åt, anser Stolt, på grund av att de som hade hög status i landet antagligen både knutit folk till sig i stora kultritualer men också haft enskilda kultritualer för att stärka sina personliga band med gudarna (Stolt 2001: 38).

Kult verkar enligt många forskare haft, precis som många andra funktioner i samhället, fasta och bestämda regler man var tvungen att förhålla sig till och rituella handlingar förklaras ibland som någonting som är bestämt hur det ska utföras (Karsten 1994: 25 och Østigård 2007: 24). En annan allmän tanke om ritualer är att de, som jag nämnde ovan, anses utföras i syfte om att bland annat generera ordning på platsen där de utförs (Gidlöf 2006: 34). Forskare kan som sagt se att offrandet har skett på speciella platser i Uppåkra vilket får oss att tro att vissa ställen här, och på andra centralplatser som betraktats och grävts ut av forskare, har varit avsedda för offrande och rituella handlingar. Detta kan tolkas som att människorna på denna tid också sett det kultiska utövandet och de rituella handlingar som utförts som någonting som skulle skiljas från det ”vanliga” både materiellt men även rumsligt, vilket gör det logiskt för oss att också fortsätta skilja de sakrala och profana föremål från varandra.

Forskare brukar tala om att kulten har ”flyttat in” i yngre järnålder. Med detta menar de att kultutövande till större del nu sker inuti huset eller på gården istället för att ske ute på platser i landskapet som i större utsträckning användes förr (Larsson & Hårdh 1998: 16). I och med detta kan tanken varför det har skett så pass många och antagligen stora ceremonier inuti kulthuset i Uppåkra och andra kulthus runt omkring i Sydskanadinavien förklaras. Hårdh påstår också att det skett en förändring i hur människorna väljer att utöva kult på 400-500-talen och att tyngdpunkten går från fruktbarhetskult till krigarideal (Hårdh 1999: 127). I och med de vapendepoeringar som jag nämnt och som forskare har hittat på centralplatser såsom Uppåkra är detta ett hållbart påstående.

Kult utövades som sagt både på gården och inuti i husen men även ute i landskapet. De materiella spår vi kan urskilja av dessa handlingar kan däremot ibland vara ytterst svåra att upptäcka. Kulthus byggdes i landskapet för att betona status men det förekom också vissa naturliga fenomen, inte skapade av människan, som dåtidens befolkning använde sig av på liknande sätt. Ett exempel på detta kan vara stora berg som förekommit på vissa platser som ansågs vara heliga och där olika rituella handlingar har skett (Hållans Stenholm 2010: 55 och Victor 2002: 53). Vi människor laddar landskapet genom att ta bort, välja vad som ska få finnas kvar och lägga till själva. I och med detta ger vi landskapet mening och landskapet i sig ger oss olika förutsättningar när det kommer till hur vi kan använda oss av det. I Uppåkra ansågs antagligen kulthuset ha haft stor symbolisk betydelse men på andra platser kan det som sagt vara öppna platser eller föremål från naturen som människorna samlats kring för att offra med mera. Nu förtiden ser vi inte bara till exempel gravplatser som platser där det skett rituella handlingar, påstår Brysting Damm vilket mina resultat också pekar på: det finns många platser som bör betraktas varit speciella i rituella syften (Brysting Damm 1991: 43).

Det finns många platser som forskare sätter i förhållande till Uppåkra för att förstå dessa bättre och en av dessa är Sorte Muld. Sorte Mulds omfattning är inte helt känt men ofta benämns denna som den plats som är bäst att jämföra Uppåkra med då undersökningar här bidragit med mycket förståelse till hur forskare nu betraktar artefakterna vi funnit vid Uppåkra och vad dessa kan säga om platsen (Hårdh & Larsson 2007: 25). På Helgö, som också är en plats som forskare tolkat som centralplats, har också spridningsmönster av glasskärvor på kultplatsen studerats precis som i Uppåkra (Stjernquist 1999: 88). Då samma sorts fynd påträffats på platser som anses haft liknande funktioner ger detta mer tyngd i diskussionen om hur dessa bör tolkas. På dessa platser och många fler har det också hittats artefakter som är tillverkade i Uppåkra vilket gör att vi förstår att dessa platser har haft

kontakt med varandra och att samhället måste varit under tydlig och organiserad ledning (Helgesson 2002: 25 och Helgesson & Stjernquist 2001: 153).

Barrett hävdar att vi bör försöka ta reda på hur människor uttryckte sig genom föremål och handlingar för att göra sig förstådda, vilket vi gör när vi jämför den information vi har fått om Uppåkra efter utgrävningar och försöker se hur denna förhåller sig till liknande platser med liknande funktioner (Barrett 1991: 1 och 5f). Larsson och Hårdh påpekar att med alla faktorer som bakgrund borde man istället för att benämna Uppåkra som en boplats, kalla det för en stad (Larsson & Hårdh 2006: 177). Uppåkra har också, av flertalet forskare, ansetts vara föregångar till Lund men de är inte eniga om funktionerna och människorna förflyttat sig från Uppåkra till Lund eller om det varit så att Lund konkurrerat ut Uppåkra. Oavsett hur detta skifte tagit sig i uttryck så visar Uppåkras funktioner på, enligt flertalet forskare, att ha varit av stadsliknande form (Anglert 1998: 41).

Ett allmänt antagande inom forskningen av centralplatser är att de i och med att de haft stort politiskt och ekonomiskt inflytande, också haft det religiöst. Detta leder till den tolkning jag tidigare tagit upp, att många föremål betraktas som religiösa vilket i sig leder till de antagande forskare presenterar i sina texter (Bergqvist 1999: 113). De föremål som av forskare förr betraktades som religiösa har nuförtiden istället lett många till att anse att det är viktigt att se till de kulturella och sociala samband som existerat på denna tid för att kunna uttala sig om föremålets användning och betydelse. När det kommer till krigsbytesofferfynd har många forskare kommit överens om att man bör betrakta dessa utifrån ett socialt, religiöst och kulturellt sammanhang för att få en så heltäckande bild som möjligt (Carlie 2009: 25). Tanken av att ju fler bitar vi ser till desto säkrare bild kan vi få av helheten är en rimlig idé då vi som sagt inte kan förvänta oss kunna utläsa sanningen bara genom att låta det visuella styra oss.

Personliga uppfattningar styr, som jag tidigare nämnt, vad forskare väljer att lägga tonvikt på när de betraktar ett föremål. Forskare vill gärna hitta samband mellan ett fynd och ett annat för att på så sätt ge detta styrka men ett föremål kan uppenbarligen också få styrka i att det verkar vara ensamt i sitt slag, detta på grund av att kult ofta förklaras som unikt. Då platser jämförs med Uppåkra och forskare vill finna paralleller mellan denna plats och andra, så finns det en risk att forskare möjligen drar för snabba och för stora slutsatser om vad dessa platser kan ge oss i diskussioner som rör makt, kult, status med mera.

7.1 Slutsatser

Kult är inte ett självklart begrepp utan ett som det har skrivits och diskuterats om under långa perioder och långa böcker.

Många forskare är medvetna om att kult är ett mångtydigt begrepp och det är med anledning av detta som det därför varit bättre att stipulera begreppet, det vill säga berätta exakt vad denna författare menar med kult när han eller hon skriver om detta. Om vi är tydliga med begreppets definition och vad vi menar med det innan vi börjar skriva belyser vi samtidigt vad det är vi letar efter.

Utifrån de resultat jag tycker mig kunna se är kult, i litteraturen som jag läst, mer en process än en sak eller ett material då kult innefattar allt från människor, mönster, föremål och handlingar och oftast en blandning av många av dessa. Vi måste undvika att se tolkningar som fakta och inte bygga vidare på forskares påståenden utan att ifrågasätta dessa. Resultat forskare tycker sig se bör diskuteras, tolkas, förklaras och först då relateras till tidigare forskning.

En av de tankar jag återkommer till är att det kan vara så att vi helt enkelt inte vill se sanningen. Vi vill möjligen inte ha ett svar på vad kult är och kanske står vi omedvetet i vägen för oss själva när vi letar efter begreppets innebörd eftersom vi längtar efter mystik och vill se dessa föremål och platser som sådant. Detta kan vara en av de anledningar som gör att forskare så ofta ser kult som nära betingat med religion och religiöst utövande. Kanske vill de helst att föremålet i sig ska ha en mystisk prägel hellre än en logisk betydelse. I och med detta kan jag också fråga mig själv om det verkligen är viktigt att vi vet exakt vad dessa föremål har för innebörd. Att veta vad författare menar med begreppet kult är dock nödvändigt.

Att människor ville ha kult och rituella handlingar som del i sin vardag anser många forskare uppenbart utifrån den stora mängd deponerade föremål som påträffats. Brysting Damm påstår att människorna som deltog i en ritual dock inte behövde ha en stark personlig tro utan att det kunde vara mer deltagandet i en gemensam aktivitet för gemenskapens skull som lockade (Brysting Damm 1998: 53). Att få vara med i en grupp bidrar i sig till trygghet vilket kanske, för många i yngre järnålder, varit viktigare än tron på någonting som ansågs övernaturligt.

Jag föreslår att fortsatt forskning bör röra sig inom vilka företeelser som leder till att forskare konstruerar en tanke av att platsen eller artefakten bör betraktas som kult. Även om det är detta jag i min uppsats försökt att förstå inser jag att arbetet kring detta kräver mer detaljerad forskning. Vi borde också utforska om det är så att begrepp inte görs rättvisa och att

vi inte får de resultat vi är ute efter på grund av att det möjligen behandlas av ”fel” människor, det vill säga av till exempel arkeologer istället för religionshistoriker och vice versa.

Min målsättning med detta arbete har varit att detta ska leda till att forskare och författare funderar en gång till innan de använder sig av detta ord som, i dagsläget i alla fall, inte har en enhetlig och klar definition. Förhoppningsvis kan mitt arbete även leda till att få de som använder sig av begreppet på ett eller annat sätt att se mer källkritiskt på texter samt att de som sedan ska skriva om detta i olika sammanhang använder begreppet med större vaksamhet. Kult måste vara någonting vi kan använda oss av och inte någonting vi drar oss för.

Kult är, som jag nämnt på flertalet ställen, en handling som utförs i olika syften, med olika regler och av olika människor. Vi definierar oss som sagt med föremål genom handlingar men viktigt att nämna här är att forskare och författare måste tänka efter i vilket syfte de använder sig av detta begrepp. Försöker de sälja på oss en tanke och tolkning eller gör de det i syfte om att informera? Med detta som bakgrund bör vi därför också begrunda de urval de gjort, de källor de utgått från och de teoretiska perspektiv de som forskare har för att själva förstå vad kult kan betyda och hur det kan beröras.

Jag hoppas att min uppsats har bidragit till att läsare är mer uppmärksamma när begreppet kult berörs och letar efter kriterier och hur mycket belägg forskare egentligen har och vad de grundar sina argument på när det använder sig av detta problematiska begrepp.

8. Käll – och Litteraturförteckning

Andersson, Maud-Cecilia. 2001. Om problemet att lokalisera hallar. I: *Uppåkra - centrum och sammanhang*. Hårdh, Birgitta (red.) Uppåkrastudier 3. 71-85. Almqvist & Wiksell international, Stockholm

Andersson, Maud Cecilia; Branca, Kajsa; Engblom, Sara; Nilsson, Therese och Stolt, Carolina. 2001. Västra Skåne en dynamisk region – samhällsstruktur och kontinuitet under järnåldern. I: *Uppåkra - centrum och sammanhang*. Hårdh, Birgitta (red.) Uppåkrastudier 3. 103-108. Almqvist & Wiksell international, Stockholm

Andrén, Anders. 1998. Ekon av en centralplats. I: *Uppåkra – rikedomar ur jorden*. 28-30. Utställningskatalog, Lund Universitets Historiska Museum i samarbete med Malmö museer

Anglert, Mats. 1998. Ett lokalt sockencentrum. I: *Uppåkra- rikedomar ur jorden*. 37-41. Utställningskatalog, Lund Universitets Historiska Museum i samarbete med Malmö museer

Anglert, Mats. 2006. De tidigaste kristna kulthusen. I: *Kulthus & Dödshus – det ritualiserade rummets teori och praktik*. Anglert, Mats (red.) Artursson, Magnus (red.) och Svanberg, Fredrik (red.) Lund. 167-180. Riksantikvarieämbetetsförlag 2006, Stockholm

Backman, Ylva; Gardelli, Teodor; Gardelli, Viktor och Persson, Anders. 2012. *Vetenskapliga tankeverktyg – till grund för akademiska studier*. Författarna och Studentlitteratur. Studentlitteratur AB, Lund.

Barrett, John-C. 1991. Towards an archaeology of ritual. I: *Sacred and profane – Proceedings of a conference on archaeology, ritual and religion. Oxford 1989*. 1-9. © The individual authors. Printed in Great Britain.

Berggren, Åsa. 2009. Offerbegreppet i arkeologin – tolkningar och perspektiv. I: *Järnålderns rituella platser – Femton artiklar om kultutövning och religion från en konferens i Nissaström den 4-5 oktober 2007*. Carlie, Anne (red.) Nummer 9 i en löpande serie. 33-49. © Kulturmiljö Halland

Berggren, Åsa. 2010. *Med kärret som källa – Om begreppen offer och ritual inom arkeologin* Del av projektet ”Vägar till Midgård – nordisk hedendom i långtidsperspektiv”. Nordic Academic press och Åsa Berggren, Lund.

Bergqvist, Johanna. 1999. Spår av religion i Uppåkra under 1000 år. I: *Fynden i centrum – keramik, glas och metall från Uppåkra*. 113-125. Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Brysting Damm, Charlotte 1991. Burying the Past. An example of social transformation in the Danish neolithic. I: *Sacred and profane – Proceedings of a conference on archaeology, ritual and religion. Oxford 1989*. 43-49. The individual authors. © The individual authors. Printed in Great Britain.

Brysting Damm, Charlotte. 1998. Forhistoriske ritualer: En diskussion omkring mening og handling. I: *Religion og materiel kultur*. Bredholt Christensen, Lisbeth (red.) och Benedicte Sveen, Stine (red.). 44-66. Aarhus Universitetsforlag, Århus.

Carlie, Anne. 2009. Järnålderns offerplatser i retrospektiv: ett arkeologiskt perspektiv. I: *Järnålderns rituella platser – Femton artiklar om kultutövning och religion från en konferens i Nissaström den 4-5 oktober 2007*. Carlie, Anne (red.) 17-32. © Kulturmiljö Halland.

Carlie, Anne. 2009. Käringsjön – en gammal fyndplats i en ny belysning. I: *Järnålderns rituella platser – Femton artiklar om kultutövning och religion från en konferens i Nissaström den 4-5 oktober 2007*. Carlie, Anne (red.) 7-13. © Kulturmiljö Halland.

Garwood, Paul; Jennings, David; Skeates, Robin och Toms Judith. 1991. Summaries. I: *Sacred and profane – Proceedings of a conference on archaeology, ritual and religion. Oxford 1989*. xi-xvii. The individual authors. © The individual authors. Printed in Great Britain.

Gidlöf, Kristina. Långhögarna och det ritualiserade rummet på Almhov – ett unikum? I: *Kulthus & Dödshus – Det ritualiserade rummets teori och praktik*. Anglert, Mats (red.) Artursson, Magnus (red.) och Svanberg, Fredrik (red.) 21-40. Riksantikvarieämbetetsförlag 2006, Stockholm

Goldhahn, Joakim. 2007. *Dödens hand – en essä om brons – och hällsmed*. Gotar Serie C. Arkeologiska Skrifter No 65.

Grönwall, Richard. 2010. Kammargraven som symbol för hög status. I: *Makt, kult och plats – Högstatusmiljöer under den äldre järnåldern. Kultplatser Nr.5*. Bratt, Peter (red.) och Grönwall, Richard (red.) 32-38. Stockholms läns museum, författarna och fotograferna

Görman, Marianne. 1989. Hur kan man använda arkeologiskt material i religionshistorisk forskning? - Några metodiska överväganden och tolkningsförsök. I: *Arkeologi och religion. Rapport från arkeologidagarna 16-18 januari 1989*. Larsson, Lars (red.) och Wyszomirska, Bozena (red.) 31-42. Arkeologiska Institutionen och Historiska Museet

Habbe, Peter. 2005. *Att se och tänka med ritual – kontrakterande ritualer i de isländska sagorna* Väger till Midgård 7. Nordic Academic Press. Lund.

Habbe, Peter. 2006. How to sort out ritual from context of practice. I: *Old Norse religion in long-term perspectives – origins, changes, and interactions an international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*. Andrén, Anders (red.) Jennbert, Kristina (red.) och Raudvere, Catharina (red.) 92-94. Väger till Midgård 8. Nordic Academic Press och författarna

Helgesson, Bertil. 1998. Uppåkra, Skåne och Sydsandinavien. I: *Uppåkra- rikedomar ur jorden*. 20-27. Utställningskatalog, Lund Universitets Historiska Museum i samarbete med Malmö museer

Helgesson, Bertil. 1999. HELGE – ett spår av en tidig kristen mission i Uppåkra. I: *Fynden i centrum – Keramik, glas och metall från Uppåkra*. Hårdh, Bertil (red.) 191-200. Uppåkrastudier 2. Arkeologiska Institutionen. Almqvist & Wiksell international, Stockholm

Helgesson, Bertil och Stjernquist, Berta. 2001. Fibulor från äldre järnålder på Uppåkraboplatsen. Preliminära studier. I: *Uppåkra - centrum och sammanhang*. Hårdh, Birgitta (red.) Uppåkrastudier 3. 139-155. Almqvist & Wiksell international, Stockholm

Helgesson, Bertil. 2002. *Järnålderns Skåne – samhälle, centra och regioner*. Uppåkrastudier 5. I projektet ”Samhällsstrukturen i Sydsverige under järnåldern”. Almqvist & Wiksell international, Stockholm

Hållans Stenholm, Ann-Mari. 2010. Lilla Ullevi – en kultplats. I: *Makt, kult och plats – Högstatusmiljöer under den äldre järnåldern*. Kultplatser Nr.5. Bratt, Peter (red.) och Grönwall, Richard (red.) 49-56. Stockholms läns museum, författarna och fotograferna.

Hållans Stenholm, Ann-Mari. 2012. *Fornminnen – Det förflutnas roll i det förkristna och kristna Mälardalen*. Del av projektet ”Väger till Midgård- nordisk hedendom i långtidsperspektiv”. Nordic Academic Press och Ann-Mari Hållans Stenholm. Lund

Hårdh, Birgitta. 2000. Ett förgyllt silverhänge med ormar. I: *Artefakter – Arkeologiska ting. En bok om föremål ur ett arkeologiska perspektiv*. Högberg, Anders (red.) 19-26. Report series no 71. © Författarna och Arkeologiska institutionen i Lund

Hårdh, Birgitta. 2003. Uppåkra i folkvandringstiden. I: *Fler fynd i centrum - Materialstudier i och omkring Uppåkra*. 41-80. Uppåkrastudier 9. © Arkeologiska institutionen. Almqvist & Wiksell international, Stockholm

Hårdh, Birgitta. 2004. The Metal beaker with embossed foil bands. I: *Continuity for centuries – A ceremonial building and its context at Uppåkra, southern Sweden*. 49-91. Uppåkrastudier 10. © Institutionen för Arkeologi och Antikens historia. Almqvist & Wiksell International. Lund

Hårdh, Birgitta. 2006. The Uppåkra beaker – a discussion of the figure representations. I: *Old Norse religion in long-term perspectives – origins, changes, and interactions an international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*. Andrén, Anders (red.) Jennbert, Kristina (red.) och Raudvere, Catharina (red.) 254-258. *Vägar till Midgård* 8. Nordic Academic Press och författarna

Hårdh, Birgitta & Larsson, Lars. 2007. *Uppåkra – Lund före Lund*. Welinder, Lars (red.) © 2007 Birgitta Hårdh, Lars Larsson samt Föreningen Gamla Lund.

Kaliff, Anders. 2006. Gravhus, kulthus eller tempel? I: *Kulthus & Dödshus – Det ritualiserade rummets teori och praktik*. Anglert, Mats (red.) Artursson, Magnus (red.) och Svanberg, Fredrik (red.) 129-142. Riksantikvarieämbetetsförlag 2006, Stockholm.

Karsten, Per. 1994. *Att kasta yxan i sjön – En studie över rituell tradition och förändring utifrån skånska neolitiska offerfynd*. Almqvist & Wiksell international, Stockholm.

Larsson, Lars & Hårdh, Birgitta. 1998. Uppåkra – fokus för ett nytt projekt. I: *Uppåkra- rikedomar ur jorden*. 7-19. Utställningskatalog, Lund Universitets Historiska Museum i samarbete med Malmö museer.

Larsson, Lars & Hårdh, Birgitta. 2006. Kulthuset i Uppåkra. I: *Odens öga – mellan människor och makter i det förkristna Norden. Odin's eye – between people and powers in the pre-Christian North*. Andrén, Anders (red.) och Carelli, Peter (red.) 176-183. Dunkers Kulturhus.

Larsson, Lars. 2006. Hall, harg eller hog, Ett kulthus i Uppåkra. I: *Kulthus & Dödshus – Det ritualiserade rummets teori och praktik*. Anglert, Mats (red.) Artursson, Magnus (red.) och Svanberg, Fredrik (red.) 143-152. Riksantikvarieämbetetsförlag 2006, Stockholm

Lindeblad, Karin & Pettersson, Maria. Riter vid berg, block och vatten. Om utgrävningarna vid Abbetorp i västra Östergötland. I: *Järnålderns rituella platser – Femton artiklar om kultutövning och religion från en konferens i Nissaström den 4-5 oktober 2007*. Carlie, Anne. (red.) 101-137.

© Kulturmiljö Halland

LUHM, Uställningskatalog. 1998. I: *Uppåkra rikedomar ur jorden*. Utställningen producerad under våren 1998 av Lunds Universitets Historiska museum i samarbete med Malmö museer

Nilsson, Therese. 2001. Kontaktmönster i Skåne under yngre järnålder. I: *Uppåkra - centrum och sammanhang*. Hårdh, Birgitta (red.) 87-102. Uppåkrastudier 3. Almqvist & Wiksell international, Stockholm.

Ratke, Sharon och Simek, Rudolf 2006. Guldgubber – relics of pre-christian law rituals. I: *Old Norse religion in long-term perspectives – origins, changes, and interactions an international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*. Andrén, Anders (red.) Jennbert, Kristina (red.) och Raudvere, Catharina (red.) 259-264. Vågar till Midgård 8. Nordic Academic Press och författarna

Raudvere, Catharina; Andrén, Anders och Jennbert, Kristina. 2002. *Plats och praxis: studier av nordisk förkristen ritual*. Jennbert, Kristina (red.) Vågar till Midgård 2. Nordic Academic Press. Lund

Rudebeck, Elisabeth. 2000. Konstiga flintor och mänskliga tankar *eller* Osedda stenar och fåglars kraft.

I: *Artefakter – Arkeologiska ting. En bok om föremål ur ett arkeologiska perspektiv*. Högberg, Anders (red.) 51-68. © 2000 Författarna och Arkeologiska Institutionen i Lund.

Rudebeck, Elisabeth. 2006. Kulthus och huskult - aspekter på de tidigneolitiska långhögarna. I: *Kulthus & Dödshus – Det ritualiserade rummets teori och praktik*. Anglert, Mats (red.) Artursson, Magnus (red.) och Svanberg, Fredrik (red.) 9-20. Riksantikvarieämbetetsförlag 2006, Stockholm

Stjernquist, Berta. 1998. Utställningen om Uppåkra – bakgrund. I: *Uppåkra- rikedomar ur jorden*. 4-6. Utställningskatalog, Lund Universitets Historiska Museum i samarbete med Malmö museer

Stjernquist, Berta. 1999. Glass from Uppåkra: A preliminary study of finds and problems. I: *Fynden i centrum – Keramik, glas och metall från Uppåkra*. Hårdh, Birgitta (red.) 67-94. Uppåkrastudier 2. Almqvist & Wiksell international, Stockholm.

Stjernquist, Berta. 2001. Offerplatsen och samhällsstrukturen. I: *Uppåkra - centrum och sammanhang*. Hårdh, Birgitta (red.) 3-28. Uppåkrastudier 3. Almqvist & Wiksell international, Stockholm.

Stolt, Carolina. 2001. Fragment av en svunnen föreställningsvärld – möjliga boplatsoffer och kultföremål funna på järnåldersboplatser i västra Skåne. I: *Uppåkra - centrum och sammanhang*. Hårdh, Birgitta (red.) 29-42. Uppåkrastudier 3. Almqvist & Wiksell international, Stockholm.

Svensson, Malin. 2001. Gyllene bronser – en komparativ kontextuell analys av Uppåkras vikingatida förgyllda bronsmycken. I: *Uppåkra - centrum och sammanhang*. Hårdh, Birgitta (red.) 239- 258. Uppåkrastudier 3. Almqvist & Wiksell international, Stockholm.

Svensson, Kenneth. 2010. Götavi – en vikingatida kultplats i Närke. I: *Makt, kult och plats – Högstatusmiljöer under den äldre järnålderna. Kultplatser Nr.5*. Stockholms läns museum, författarna och fotograferna. Bratt, Peter (red.) och Grönwall, Richard (red.) 68-77. © Kulturmiljö Halland

Söderberg, Bengt. 2005. *Aristokratiskt rum och gränsöverskridande – Järrestad och sydöstra Skåne mellan region och rike 600-1100*. Arkeologiska undersökningar, Skrifter No 62. © 2005
Riksantikvarieämbetet

Söderberg, Bengt. 2006. Några perspektiv på kulturen i en härskarmiljö – Järrestad under yngre järnålder. I: *Kulthus & Dödshus – Det ritualiserade rummets teori och praktik*. Anglert, Mats (red.), Artursson, Magnus (red.) och Svanberg, Fredrik (red.) 153-166. Riksantikvarieämbetetsförlag 2006, Stockholm

Uppåkra arkeologiska center. *Uppåkra – en järnåldersstad*. Säsongen 2012. Även tillgänglig på:
http://www.uppakra.se/wp-content/themes/uppakra/UAC_2012_LR.pdf 2013-11-21

Victor, Helena. 2002. *Med graven som granne – Om bronsålderns kulthus*. Kyhlberg, Ola (red.) © Helena Victor och bildproducenterna 2002. Uppsala.

Ödman, Anders. 2003. Tankar kring två ringhandtag från Uppåkra. I: *Fler fynd i centrum – Materialstudier i och kring Uppåkra*. Hårdh, Birgitta (red.) 89-96. Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Østigård, Terje. 2007. *Transformatøren – Ildens mester i jernalderen*. Gotar Serie C. Arkeologiska Skrifter No 65.

Figur 5. Watt, M. 2004. The gold-figure foils ("Guldgubbar") from Uppåkra s. 180.
I: *Continuity for centuries – a ceremonial building and its context at Uppåkra, Southern Sweden*. Uppåkrastudier 10. Almqvist & Wiksell international, Stockholm

Internetkällor

<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/cult>

Copyright © 2013 Oxford University Press.

2013-12-22